

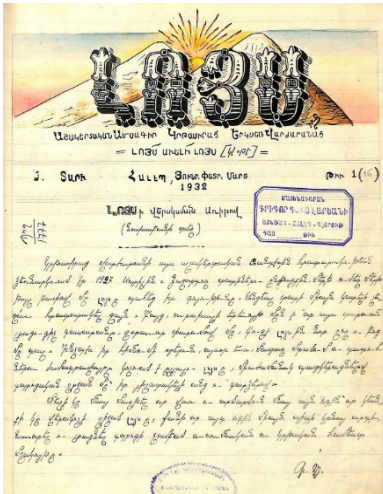
ԱՇԽԱԿԵՐՏԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ*

ՆԵՐԼԻ ՉՈՓՈՒՅԱՆ

Հիմնարար գիտական գրադարան

ՀՏԴ 070(479.25)

Հիմնարար գիտական գրադարանի հավաքածուներում իրականացվող մատենագիտական որոնողական աշխատանքները հաճախ հնարավորություն են տալիս բացահայտելու մինչ այժմ անհայտ կամ քիչ ուսումնասիրված նյութեր, որոնք կարևոր նշանակություն

ունեն հայ տպագիր մշակութային ժառանգության ուսումնասիրության գործում: Նման նյութերից է «Լոյս» աշակերտական ձեռագիր ամսագիրը, որը հայտնաբերվել է ՀԳԳ Պողարյան հավաքածուում և ներկայացնում է սփյուռքահայ կրթական կյանքի ուշագրավ վկայություններից մեկը: Հայոց ցեղասպանությունից հետո Մերձավոր Արևելքում, մասնավորապես Սիրիայի Հալեպ քաղաքում հաստատված գաղթականության և որբերի համար ազգային ինքնության պահպանման գլխավոր գործոնը դարձել էր հայ դպրոցն ու մամուլը: Այս առումով բացառիկ պատմական, լեզվաբանական և ազգագրական արժեք է ներկայացնում Հալեպի Կրթասի-

* Հոդվածը ներկայացվել է 12.05.2026, ընդունվել է տպագրության 26.06.2026:
The article was submitted on 12.05.2026, accepted for publication on 26.06.2026.

րաց երկսեռ վարժարանի սաների նախաձեռնությամբ ստեղծված «Լոյս» աշակերտական ձեռագիր ամսագիրը (1927 թ. ապրիլ-1932 թ. մարտ), որը պահպանվում է գրադարանի «Գրիգոր Պողարյան» անհատական հավաքածուում:

Ձեռագիր աշակերտական մամուլը հայկական կրթամշակութային համակարգի յուրահատուկ դրսևորումներից է, որը ձևավորվել է XIX դարի վերջից և առավել ակտիվ զարգացել XX դարի առաջին կեսին: Այս երևույթը հատկապես ընդգծված է սփյուռքահայ համայնքներում, որտեղ հայկական դպրոցը ոչ միայն կրթական, այլև ազգային ինքնության պահպանման հիմնական ինստիտուտն էր: Սփյուռքահայ իրականության մեջ հետեղեռնյան տարիներին ձեռագիր պարբերականները դարձել են մշակութային դիմադրության, ինքնության պահպանման և մայրենի լեզվի պահպանման կարևոր միջոցներ:

Ձեռագիր պարբերականների ստեղծումը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով: Առաջին հերթին՝ տպագրական հնարավորությունների սահմանափակումը ստիպում էր օգտագործել ձեռագիր ձևաչափը որպես տեղեկատվության տարածման միջոց: Երկրորդ՝ այն հնարավորություն էր տալիս զարգացնել աշակերտների ստեղծագործական ունակությունները, խթանել գրավոր խոսքի մշակույթը և ձևավորել լեզվական ինքնագիտակցություն: Երրորդ՝ այս պարբերականներն ունեին նաև դաստիարակչական և համայնքային միավորող գործառույթ, քանի որ հաճախ ընթերցվում էին դպրոցական հավաքների ժամանակ և դառնում քննարկման առարկա:

Սփյուռքահայ կրթական միջավայրում, հատկապես Հալեպում, Բեյրութում և Կահիրեում, ձեռագիր աշակերտական մամուլը ձևավորվեց դպրոցական գործընթացի ինքնակազմակերպման բարձր մակարդակի հիման վրա: Այս պարբերականները սովորաբար խմբագրվում էին աշակերտների կողմից՝ ուսուցիչների վերահսկողությամբ, պարունակում էին գրական ստեղծագործություններ,

թարգմանություններ, պատմական նյութեր, ինչպես նաև դպրոցական կյանքի նկարագրություններ: Դրանց բովանդակությունը հաճախ արտացոլում էր ոչ միայն կրթական գործընթացը, այլև ժամանակի սոցիալ-մշակութային իրականությունը: Պարբերականները նպաստում էին աշակերտների ինքնարտահայտմանը և միաժամանակ ծառայում էին որպես լեզվական փորձարարական դաշտ, որտեղ ձևավորվում էին արևմտահայերենի գրավոր տարբերակի տարբեր շերտեր:

Ձեռագիր աշակերտական մամուլի կարևոր առանձնահատկություններից է նաև դրա գեղարվեստական ձևավորումը: Շատ պարբերականներ ներառում էին աշակերտների կողմից արված նկարազարդումներ, որոնք վկայում են ստեղծագործական բարձր մակարդակի մասին: Այս հանգամանքը թույլ է տալիս դրանք դիտարկել ոչ միայն որպես տեքստային աղբյուր, այլև որպես տեսողական մշակույթի օրինակ:

«Լոյս. աշակերտական ամսագիր Կրթասիրաց երկսեռ վարժարանաց»¹ պարբերականը հրատարակվել է Հալեպում 1927 թ. ապրիլից մինչև 1932 թ. մարտը: Ամսագրի վերաբերյալ տեղեկությունները մատենագիտական գրականության մեջ առկա են, սակայն դրանք սահմանափակ և հատվածային բնույթ ունեն: Ա. Տեր-Խաչատուրյանն, իր «Սուրիահայ մամուլի պատմութիւն» աշխատության մեջ (Պէյրուս, 1972, էջ 223) նշում է, որ հայտնի է ամսագրի առնվազն 16 համար: Նա փաստում է, որ ամսագիրը ձեռագիր է և սփյուռքահայ աշակերտական մամուլի շրջանակում ունի յուրահատուկ տեղ: Ա. Կիրակոսյանի «Հայ պարբերական մամուլի մատենագիտություն 1794-1967» գրքում (Երևան, 1970, էջ 296) ամսագիրը նկարագրված է աստղանիշով: Ընդգծված են միայն անհրաժեշտ մի քանի տվյալները: Մանրամասն տեղեկություններ կան «Սուրիոյ հայկական տպա-

¹ Համահայկական թվանշային գրադարան՝ <https://arar.sci.am/dlibra/publication/455605/edition/422960/content>

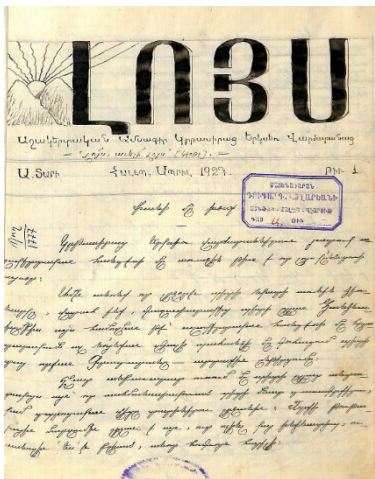
րանները» գրքում (Հալեպ, 1973, էջ 202), ուր նշվում է նաև, թե որտեղ են պահվում ամսագրի համարները:

Հիմնարար գիտական գրադարանի «Պողարյան» հավաքածուի ուսումնասիրությունը հնարավորություն տվեց ճշգրտել, հստակեցնել «Լոյս» ամսագրի պահպանված օրինակների ժամանակագրական շրջանակը: Պարզվեց, որ գրադարանում պահպանվում են 1927–1930 և 1932 թթ. համարները. բացակայում է 1931 թ. ամբողջությամբ: Ամսագրի ֆիզիկական օրինակները հնարավորություն տվեցին առաջին անգամ ուսումնասիրել դրա կառուցվածքը, թեմատիկ ուղղվածությունը, բովանդակային առանձնահատկությունները:

«Լոյս» ամսագիրը ստեղծվել է հետեղեռնյան պայմաններում ապրող սաների կողմից և հանդես է եկել որպես կրթական, գրական և մշակութային ինքնարտահայտման հարթակ: Այն միաժամանակ ծառայել է որպես դպրոցական ուսուցման, ստեղծագործական փորձի և ազգային ինքնության պահպանման միջոց: Պարբերականի էջերում տեղ են գտել աշակերտների ինքնուրույն ստեղծագործություններ, գրական մշակումներ, թարգմանություններ, ինչպես նաև հայ և արտասահմանյան հեղինակների երկերի վերարտադրություններ ու մեկնաբանություններ: Այս բազմաշերտ բովանդակությունը վկայում է ոչ միայն ուսումնական գործընթացի ակտիվության, այլև աշակերտական միջավայրում ձևավորված բարձր մակարդակի մշակութային ինքնագիտակցության մասին:

Ձեռագիր ամսագրի առանձնահատկություններից է նաև դրա գեղարվեստական ձևավորումը: Այն գրված է արևմտահայ ուղղագրությամբ, աչքի է ընկնում խնամքով մշակված ձեռագրով և աշակերտների կողմից կատարված նկարազարդումներով:

Բովանդակային առումով «Լոյս»-ը ներառում է գրական, կրթական և դաստիարակչական բնույթի նյութեր՝ բանաստեղծու-

թյուններ, պատմվածքներ, թարգմանություններ, ինչպես նաև անդադարձներ դպրոցական կյանքի տարբեր կողմերին: Հատուկ արժեք են ներկայացնում այն նյութերը, որոնք արտացոլում են հետեղեռնյան սիրիահայ որբերի առօրյան, լեզվական առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ Այնթապի բարբառի տարրերը, ինչպես նաև արհեստագործական և սոցիալական փորձառությունները: Այս տեսանկյունից ամսագիրը հանդես է գալիս որպես եզակի վա-

վերագիր, որն արձանագրում է ոչ միայն կրթական գործընթացը, այլև համայնքի սոցիալ-մշակութային վերակազմավորման փուլը:

Թեև ամսագրի ամբողջական բովանդակության ուսումնասիրությունը դեռևս պահանջում է շարունակական աշխատանք, առկա նյութերը բավարար են այն գնահատելու՝ որպես 1920–1930-ական թվականների սիրիահայ դպրոցական կյանքի կարևոր վավերագիր: